

שמות כא, טו-יז ומכה אביו ואמו מות יומת. וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת. ומקלל אביו ואמו מות יומת. וכתב רבינו בחיי וז"ל, וגונב איש ומכרו, מה שנכנס הכתוב הזה בין מכה ומקלל, כתב רבינו סעדיה ז"ל לפי שרוב הנגנבים הם קטנים, וכשחוזרים אחר זמן אינם מכירים אב ואם ומכין ומקללין אותן, והנה הגונב סבה הוא שמכה ומקלל ועל כן ראוי שיחוייב מיתה. והרמב"ן ז"ל כתב בזה כי סמך גונב למכה לפי שמיתת שניהם שוה והיא מיתת חנק כו', עכ"ל.

ולכאורה שני הטעמים הם קשים להבין, דטעמו של רס"ג הוא חידוש, ולמה משום זה הוצרך להפסיק בין מכה למקלל ששניהם ענין אחד ממש, וגם טעם הרמב"ן יש להבין, שהרי הרבה עבירות חייב עליהן חנק, ולמה נקט דוקא גונב איש ומכרו להסמיכו למכה אביו.

ורבינו בחיי שם כתב עוד טעם מעצמו, וז"ל, ויש לומר כמה שנכנס הכתוב הזה בכאן כדי להגדיל אשמת גונב נפש ולהודיע חומר האיסור שבו כי הוא חמור כמכה ומקלל אביו ואמו ולכן הושם באמצע בין המכה והמקלל, עכ"ל. ועדיין הדברים צריכים ביאור.

ונראה לומר, דגונב איש ומכרו אי"ז עשיית עול להגנב בלבד, אלא גם לאביו ואמו, שהרי לוקח מהם בן יקר מחמד נפשם. ובפרט לפי מש"כ הרס"ג, דאף אם חוזר להם אח"כ, הרי אינו מכיר אותם ואינו מתייחס עמהם כיחס הבן לאב ואם. ונמצא שיש ג' אופנים שפוגעים באב ואם ועושים להם רע, והם, מכה, גונב ומקלל. ולכן שפיר הושם גונב איש ומכרו בין מכה למקלל, כי הוא באמת חמור כמותם שכולם מענין אחד, שבכולם עושה עוולה גדולה לאב ואם.

② 1929 ת"ש - אהרן ששמה על הר סיני

ממשיך רבינו בחיי: "ולפי דעתי, מפני זה לא אמר כי תקנה עבד ישראל, והיה ראוי שיאמר כן, או שיאמר כי תקנה ישראל לעבד בעבור כי ישראל הוא השם הנכבד שנתקיים בנו אחר מתן תורה, והנה זה בא כנגד [הנרצע בא לעשות מעשה הנוגד ל-] מה ששמע במתן תורה, ואיננו ראוי שיקרא בשם ישראל, וקראו הכתוב בשם עברי הוא שם היחס, הוא השם שהיה להם לישראל בהיותם במצרים באין תורה שנקרא 'אלוקי העברים'. ועל כן צותה התורה שילקה אבר החוטא ששמע המצוה ועבר עליה... 'והגשו אל הדלת או אל המזוזה' - כנגד מה שהתנכר אות הדם שעל הפתחים על המשקוף ועל שתי המזוזות שבו יצאו ישראל מעבדות לחרות, לכך ורצע אדוניו את אזנו, ויוצא דם ממנו, והכל מידה כנגד מידה... ונקרא שם הכלי מרצע והוא בגימטריה תי' כי הוא כנגד מה שרצה להוסיף על עבדות תי' שנה של מצרים".

ביאור הדבר כך הוא: יציאת מצרים הורתה על דרגת החירות שזכו לה ישראל. דרגה זו הגיעה לשיאה כאשר כלל ישראל קבלו את התורה בהר סיני. אמרו חז"ל (אבות ו' ב'): "והלוחות מעשה אלוקים... חרות על הלוחות, אל תקרי חרות אלא חירות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה". הקשר בין המלה 'חרות' לענין 'החירות' הוא, שאותיות התורה, שנחרתו מצד אל צד בלוחות, הורו על התורה שנחרטה בלבבות ישראל. 'אל תקרי חרות אלא חירות' - כיון שקבלת התורה הורתה על השליטה הגמורה של ישראל על כוחות הרע שבקרבם, ועל ההתרוממות מבחינת העבדות וההתפעלות. לכן 'יולא נקראו בני ישראל עד סיני' (חולין ק"א ע"ב). השם 'ישראל' הוא מלשון שר ונגיד (רש"י בראשת ל"ה טו), ואכן לדרגת השררה זכו ישראל רק בהר סיני. ובכן, מי שרוצה להמשיך ולהיות עבד, הרי הוא מזלזל במעלת החירות שבו - ומחזיר את עצמו לבחינת 'בית עבדים'. ולכן יקרא - 'עבד עברי', ר"ל שאיבד בידיו את התואר הנכבד שלו, השם ישראל - מלשון שררה וחרות, ונשאר בשם היחס 'עברי'.

רבינו בחיי מוסיף עוד להסביר בטעם מצות הנרצע (שם), וז"ל: "ויש להבין עוד כי יש במלת 'הדלת' סוד. ועל כן נזכרת המלה בלשון ידיעה 'והגשו אל הדלת'... והוא כי לשון דלת מלשון אות דל"ית של פסוק ישמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחדי". ע"כ.

הביאור בזה הוא, שבהר סיני נתגלה יחודו של מלך העולם, כנגד זה אנו מקבלים את יחודו יתברך וממליכים את ה' על ארבע קצוות תבל - 'שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחדי'. הדל"ית של אחד מרמזת על כך שה' הוא שורש כל ההסתעפות העולמית. לעומת זאת הקונה אדון לעצמו משייך עצמו לבחינת העבדות שהיא הפך האחדות, ולכן דינו להגישו לאותה 'דל"ית' של אחד ולקבל ממנה את עונשו.

"ואמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם מה לילוד אשה בנינו? אמר להן: לקבל תורה כא. אמרו לפניו: חמורה נגחה שנגחה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליחנה לכשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים? אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: החזיר להן תשובה. אמר לפניו: רבנו של עולם מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר לו: אחז בכסא כבודי וחזור להן תשובה, שנאמר 'מאחז פני כסא פרשו עליו ענני'. ואמר רבי נחום מלמד שפירש ש-ד-י מזיו שכניתו ועננו עליו. אמר לפניו: רבנו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה? 'אנכי ה' אלוך אשר הוצאתיך מארץ מצרים'. אמר להן למצרים יודתם? לפרעה השתעברתם? תורה למה תהא לכם? שוב מה כתיב בה: 'לא ידעה לך אלהים אחרים' - בין עמים אתם שריון שעוברין עבודה גלולים? שוב למה כתיב בה: 'זכור את יום השבת לקדשו', כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות? שוב מה כתיב בה: 'לא תשא', משא ומתן יש ביניכם? שוב מה כתיב בה? 'כבר את אבך ואת אמך' - אב ואם יש לכם? שוב מה כתיב בה: 'לא תרצח לא תנאף לא תגנוב', קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם? מיד הודו לו להקדוש ברוך הוא שנאמר: 'ה' אדונינו מה אדיר שמך וגו' ואילו 'תנה הודך על השמים' לא כתיב. מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר, שנאמר 'עלית למרום שבת שבי לקחת מתנות באדם' בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות, אף מלאך המות מסר לו דבר...".

4) התעביר

המלאכים ביקשו למנוע את נתינת התורה למשה, כי הם השיגו את התורה לפי בחינתם הם, ובאמת אין לבני אדם תפיסה באותה בחינה. אך משה רבינו גילה להם כי ישנה אפשרות 'להוריד' ו'לצמצם' את התורה עד שתתאים לתפיסת בני אדם, ואדרבה - זו היא התכלית הסופית של התורה, להשתלשל ולהתפשט עד למטה, עד שהיא תתקן את בחינות הרע שבאדם. ואמנם משה רבינו התרומם לבחינת "אדם" המקבל, אשר ביקש לתקן את חסרונו, ועל ידי אותה מעלה זכה להוריד את התורה העליונה לבחינת התחתונים.

נמצא שבדבר זה מעלת האדם גבוהה אפילו מהמלאכים. כי בכוח האדם להוריד את התורה עד למקומות החשוכים ביותר, ולהאיר אותם במאור התורה, כעין שכותב הרמח"ל (דרך עץ חיים): "והוא מה שאמר (תהלים ח' ג'): 'מפי עוללים ויונקים יסדת עוזי, וזה כי המלאכים, כיון שאין להם יצר הרע אין מעשיהן יכולים להעביר אותו. אבל בני אדם שיש להם יצר הרע הן יכולים להעביר אותו".

טענה זו אמנם נצחה את טענת המלאכים - וגם הם הכירו בכך שתכלית כל הבריאה כולה, כולל המלאכים וכוחות העליונים, היא שהתורה תשתלשל ותתפשט עד למטה - לתקן את בחינות הרע ולהחזיק את הקדושה. ובכן, לשם כך זכינו באותה מתנה נשגבה - כדי שנוכל להיות מתוקנים על ידה.